

Ramunė Kubiliūtė

Leškant prasmės per užtvaną

Šių metų pavasarį leidykla „University of Nebraska Press“ išleido Ellen Cassidy knygą „We Are Here, Memories of the Lithuanian Holocaust“ (ši leidykla taip pat išleido Julijos Šukytės knygą „Epistophilia: Writing the Life of Ona Simaite“). E. Cassidy knygos lietuviškas vertimas „Mes esame čia. Atsiminimai apie holokaustą Lietuvoje“ (leidykla „Media Incognito“, Kaunas) bus pristatytas Vilniaus knygų mugėje, kuri vyks 2013 m. vasarį. Ta proga autorė žada vykti į Lietuvą ir dalyvauti savo knygos pristatyme Lietuvos visuomenėi.

E. Cassidy gimė ir augo JAV. Pagal profesiją žurnaliste, ji kurį laiką buvo laikraščio „Philadelphia Daily News“ skilties autorė. Jos pjesė „Beautiful Hills of Brooklyn“ pastatyta kaip filmas. Dvių knygų (ne romanų) autorė taip pat yra įvairių jidiš literatūrinių veikalų vertėja į anglų kalbą. Ellen gyvena netoli JAV sostinės Washingtono, DC, rašo straipsnius internetiniams puslapiui VilNews.com bei kitai anglų kalba leidžiamai periodikai.

Knygos „We Are Here“ įvadė autorė rašo, kad jos tėvas buvo britų, vokiečių ir airių kilmės, o mamos protėvių šaknys glūdi Lietuvoje – Rokiškyje. Nors Ellen senelis Lietuva paliko caro laikais, kiti giminės liko Lietuvoje ir patyrė įvykius, apie kuriuos Ellen ir rašo savo knygoje. Ellen, kai kuriuos jidiš žodžius ir posakių išmokusi iš savo mamos vaikystėje, šią kalbą rimčiau ėmė studijuoti vėliau, jau suaugusi. Pirmiausia JAV, o vėliau – specialiuose vasaros kursuose Lietuvoje. Jos trečios knygos foną ir sudaro 2004 m. vasara, praleista Lietuvoje.

Šiuo metu Ellen toliau tyrinėja Lietuvos holokausto įvykius ir su jais susijusį laikotarpį. Kaip daugelis knygų, parašytų apie sunkius istorijos laikotarpius, ir Cassidy knyga susilaukė kritiškų recenzijų, bet būta ir daug palankių. Kai kurie specialistai ir recenzentai knygą giria už gražiai nauastū audinį, už tai, kad knygoje pateiktos kelios, o ne viena perspektyva.

E. Cassidy sutiko atsakyti į klausimus apie rašymo iššūkius bei apie savo kelionę į Lietuvą, kuria ir remiasi trečioji autorės knyga.

Sveikinu išleidus trečią knygą, taip pat – ir su netrukus pasirodysiančiu jos vertimu į lietuvių kalbą. Kaip apibūdintumėte savo knygą?

„We Are Here“, prasidėjusi su šaknų ieškojimo kelione, tapo kur kas platesniu tyrinėjimu – Lietuvos praeities, jos dabarties ir ateities. Į Lietuvą vykau ieškoti sąsajų su savo žydiškais protėviais. Prieš pat kelionę mano JAV gyvenantis dėdė, kuris buvo išgyvenęs holokaustą Lietuvoje, iš kišenės ištraukė suglamžytą popierėlį ir įsakė: „PERSKAITYK.“ Kai perskaičiau, apie savo šeimos praeitį sužinojau dalyką, kurio nežinojau anksčiau. Taip mano asmeninė kelionė virto tyrimu, kaip kraštas prisimena savo trauminę praeitį ir stengiasi žvelgti į ateitį. Savo knygoje stengiuosi parodyti tripašį savitarpio supratimo pastangas. Tad ši mano knyga yra atsargas vilties ženklas.

Ko tikėtės iš knygos pristatymo Lietuvoje? Kas bus Jūsų skaitytojas Lietuvoje, ką jis sužinos iš Jūsų knygos?

Esu labai patenkinta, kad kitų metų vasarį vėl grįšiu į Lietuvą, kur, tikiuosi, galėsiu bendrauti su įvairaus amžiaus lietuviais. Tikiuosi, kad mano knygą perskaičiusiems Lietuvos skaitytojams tai bus akstinas atkreipti dėmesį į savo krašto istoriją, ypač holokaustą. Nereikia priminti, kad šis įvykis šalies istorijoje tebėra skausminga žaizda. Vokiečių kariuomenėi okupavus Lietuvą 1941 m., krašte gyvenę žydai buvo nužudyti itin greitai ir tai padaryta nuodugnai, kas buvo labai neįprasta net tuo metu. Nors vokiečių invazinės kariuomenės buvo toji, kuri davė išakymus, jų išakymus įgyvendino Lietuvos savanoriai su baltais raiščiais (Selbstschutz). Trijuose pagrindiniuose Lietuvos miestuose dešimty tūkstančių žydų buvo suvaryti į getus, dauguma jų nužudyti. Istoriškų apskaičiavimais, iki karo pabaigos tik 6 proc. Lietuvos žydų, t. y. apie 240 000, liko gyvi (šiandien Lietuvoje gyvena tik 4 000 žydų).

Kaip ir daug amerikiečių, turite įdomią šeimos istoriją: iš tėvo pusės esate airių, britų ir vokiečių kilmės, o mamos žydų protėvių šaknys glūdi Lietuvoje, Rokiškyje. Kada susidomėjote savo motinos šeimos istorija?

Mano senelis Yankl Levin į Ameriką atvyko 1911 metais, bėgdamas nuo paėmimo ir caro kariuo-

menę. Kai mano mama buvo gyva, žinojau, kad ji galės man padėti susekti senelio ir jo protėvių istoriją. Prieš jos mirtį pajutau, kad mano šeimos praeitis slysta į užmarštį, kad jos taip lengvai nepasieksiu. Iš pradžių norėjau matyti save žengiantį ir savo protėvių laikų kelionę. Bet kai pasirodė, kad kelionei, iškilio įvairūs dalykai. Ne tik mano dėdė Will atskleidė šokiruojančią mūsų šeimos paslaptį (susijusią su giminaičiu, geto policininku), bet mane pasiekė vieno seno vyro iš mano protėvių miesto Rokiškio išsakytas noras. Matęs 1941 m. žydų kankinimus, jis sakė prieš mirtį norįs pasikalbėti su žydu. Ar aš būsiu ta žyde? – galvojau. Viskas prasiskleidė kaip pasaka, ir mano kelionė prasidėjo. Kelionė, kuri pakeitė mano praeities supratimą, pakeitė požiūrį į ateitį, pakeitė mane pačią.

Knygoje minite ir Ireną Veisaitę, kurios šeima nužudė naciai, o ją vėliau priglaudusi katalikė Stefanija Ladigienė buvo ištremta į Sibirą. Ar Irenos gyvenimo patirtis ir požiūris į gyvenimą panašūs, ar skiriasi nuo kitų, kuriuos patyrėte Lietuvoje?

Irena Veisaitė nėra vienintelė, kurios šeima nukentėjo nuo nacių ir sovietų režimų. (Mano dėdė išliko gyvas po Šiaulių geto ir Dachau koncentracijos stovyklų, o grįžęs į Lietuvą buvo ištremtas į Sibirą.) Mane labiausiai stebina tai, kad po tokios šeimos istorijos Irena Veisaitė tapo drašia, nebijančia pasisakyti apie tarpusavio bendravimą. Mane Veisaitė patraukė išsakyta mintimi: „Aš mėginu žmones suprasti, kad juos galėčiau mylėti. Aš jaučiu, kad nekankančias tave sunaikins, sunaikins pasaulį. Neturėtume gyventi taip jausdami.“

Jūsų knygoje gausu įžvalgų apie Jūsų asmeninę kelionę, apie sunkumus bei jausmus, kuriuos išgyvenote kelionės metu. Kas labiausiai nustebino viešnagės metu?

Iš pradžių nustebau, Lietuvoje sutikusi žmones, kurie nedaug ką žinojo apie holokaustą. Man pasidarė įdomūs klausimai: kas ką žinojo, kada ir kodėl. Ilgainiui supratau šiek tiek daugiau apie šį reiškinį, kad mano pačios krašte taip pat yra tokių istorijos puslapių, kurie ne visiems yra žinomi ar ne visų yra pripažinti. Mane labai paveikė sutikti nuostabūs žmonės, kurie net nepalankiomis aplinkybėmis pavertė savo laiką ir save, „iškasant“ sunkias tiesas, tiesiant ranką kitoms kultūroms.

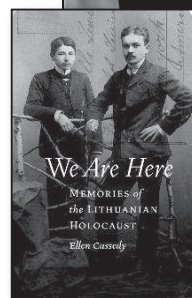
Ypatinę įspūdį padarė organizacija „The House of Memory“, kurią įsteigė mano anksčiau minėtas Vildžiūnas ir kiti. Vienas iš jų unikalių projektų „Jews: Neighbors of My Grandparents and Great-grandparents“ (Žydai: mano senelio ir prosnelių kaimynai) skatino mokyklinio amžiaus vaikus kalbėti su savo vyresnio amžiaus šeimos nariais apie prarastą žydų pasaulį. Iš to, ką jie sužinojo, iš pokalbių su vyresniaisiais, jauni žmonės nupiešė savo gyvenamųjų vietovių žemėlapius. Jie taip pat skaitė senus laikraščius, fotografavo kėpyklą, kurioje anksčiau buvo sinagoga, sandėlį, kuriame kadaise buvo žydų mokykla. Projekto vadovai tikėjosi, kad suvedus kartas, pagarbiai prisiminus praeitį, bus geras rezultatas. Vietoj to, kad kokis specialistas pasakytų, kaip žmonės turi galvoti, žmonės kalba vieni su kitais. Atsardomas žydų pasaulį, kuris Lietuvos istorijoje yra ryškus ir asmeniškai, abi kartos pradėjo klausinėti, pradėjo keistis.

Kita iniciatyva, kuri mane paveikė – tai keliaujanti žydų muziejaus paroda. Kalbėjau su Rūta Puišyte, dvejus metus sunkvežimiu keliausia į mažus kaimus ir miestelius, kuriuose ji rodė 700 Lietuvos žydų istoriją vaizduojančias parodines lentas. Puišytė sakė, kad daugelis vietinių žmonių iki tol nebuvo girdėję žodžio „holokaustas“. Daugelis jų niekad nebuvo sutikę žydo. „Pasodinį sėklas, – sakė ji man apie savo keliauvimus. – Nuvyksti ir padarai, nuvyksti ir padarai. Ir tiki.“

Dar vienas dalykas mane nustebino. Vykau į Lietuvą, manydama, kad susidarysiu nuomonę apie savo dėdę, taip pat apie seną žmogų, gyvenantį mano protėvių miestelyje, kuris prieš mirdamas norėjo sutikti žydą, ir apie daugybę lietuvių, kurie ho-

Ellen Cassidy AABS konferencijoje, 2012. Jono Kuprio nuotr.

lokausto metu nieko nesakė, kai jų žydai kaimynai buvo naikinami. Maniau, kad priešiu išvadų – būsiu teisėja. (Apie tuos, kurie naikino žydus, tuo metu galvojau ir tebegalvojau, kad jų

veiksmas turi būti teisiami. Dėl to man niekada nekilo klausimų.) Tačiau mano viešnagei einant į pabaigą, supratau, kad man jau nebuvo taip svarbu priėti galutinę išvadą, svarbiau buvo tai, kad norėjęs suprasti tuos stebėtojus, tuos gelbėtojus ir tuos žydu geto policininkus. Supratau, kad tai moralinė teritorija ir kad svarbiausia yra klausimai, kuriuos mes keliamo, ir dėmesys, kurį atkreipiame. Užduotis yra žinoti, suprasti ir panaudoti tą supratimą, kuriant tokią visuomenę, kurioje būtų lengviau užstoti, o ne stebėti.

Kai kurių savo knygos pristatymų metu kalbate apie tai, kad Lietuva gerbia ir prisimena sunkius XX a. įvykius. Ar muziejai ir prisiminimo vietos yra taikomos Lietuvos gyventojams, ar labiau svečiams iš užsienio?

Lietuvoje mačiau atminimo projektų įvairovę: muziejų eksponatus, atminimo lentas, sutvarkytas senas žydų kapines ir žudynių vietas, nepelno siekiančių organizacijų švietimo projektus, valdiškų mokyklų programas. Kai kurie projektai taikomi Lietuvos žmonėms, kiti – svečiams iš užsienio, kai kurie – abiem grupėms. Neseniai buvo priimtas įstatymas, kuriuo žydų bendruomenėi bus atlyginta už nacių bei sovietų režimų pagrobtą žemę bei turtus. Tai žingsnis į priekį, ir aš villiuosi, kad tokių pastangų daugės. Dar yra kas darytina. Kaip žinome, antisemitizmo Lietuvoje yra. Lankydama si Lietuvoje mačiau svastikas, mačiau išniekintą žydų kapines. Daug neapykantos yra ir internete. Lietuvos valdžia teisėtai kritikuojama už kai kuriuos nejaudrius nutarimus ar už nieko nedarymą. Nežinau, ar Lietuva eina pirmyn link įvairių kultūrų tarpusavio supratimo, ar atgal link netolerancijos. Gal į abi puses. Tačiau žinau, jog kai pasitaiko antisemitizmo išraiškų, kai kurie asmenys Lietuvoje, ir žydų, ir nežydų kilmės, viešai pasisako prieš jas. Manau, kad ir mes, kurie gyvename už Lietuvos ribų, taip pat vaidiname tam tikrą vaidmenį. Kai jaučiame, jog reikalai išsiderina, reikia pasisakyti. Ir kai matome, kad reikalai eina į gerąją pusę, drašiai remkime tokius veiksmus.

Pagal profesiją esate žurnaliste. Ar manote, kad profesija darė įtaką, kai dokumentavote savo šeimos ir aprašyti susitikimus su žmonėmis, kurių pasisakymai, nuotakos ir prisiminimai taip skyrėsi nuo tų, kurių tikėjotės ar manėte, kad sulauksite, ypač praėjus tiek metų po visų įvykių. Ar, metams bėgant, žmonės neprimiršo, ar neperrašė savo prisiminimų?

Dar knygos rašymo pradžioje nutariau, kad

Kultūros kronika

2012 11 07 – 2013 10 31 Taikomosios dailės muziejuje Vilniuje atidaryta žymaus mados istoriko, kolekcininko, knygų autoriaus ir lektoriaus Aleksandro Vasiljevo paroda „Secesijos mada“. Joje eksponuojama daugiau nei šimtas unikalų secesijos stiliaus suknelių, daugybė aksesuarų, fotografijų, tapybos darbų, baldų, atitinkančių secesijos dvasią. Grakščių linijų, vešlios augmenijos, mistinių simbolių ir vizijų kupinas secesijos menas paskatino tobulinti linijinį piešinį, šriftus, efemeriška vaidų elegancija praturtino net nuo elitinės mados nutolusių žmonių aprangą ir suteikė jiems daug džiaugsmo. Unikalus suknelės, sukurtos modeliuotojų, siuvėjų ir siuvinėtojų garsiuose Europos mados namuose („Worth“, „Doucet“, „Paquin“, „Cheruit“, „Rouff“, „Poiret“, „Babani“, „Fortuny“) demonstruoja patvarius šimtmečio senumo audinius, nėrinius, drabužių kirpimą, siuvinėjimus, aplikacijas ir daugelį nuostabių vyrų ir moterų mados priedų – batelius, rankinukus, skrybėlaites, sagtis, smeigtukus, kvėpalų fiakonus, vėduokles, pokių užrašų knygeles.

2012 11 18 – 2012 12 01 Vilniaus Dailės akademijos ekspozicijų salėje „Titanikas“ įžymus šiuolaikinis JAV menininkas Ray Bartkus pristato tapybos ir instaliacijų ciklą „Tapybos pabaiga“. Ray Bartkus – žymus lietuvių kilmės JAV dailininkas ir iliustruotojas, gyvenantis ir dirbantis New Yorke. Labiausiai jis išgarsėjo, iliustruodamas „The New York Times“, „Haper's“, „Wall Street Journal“, „Time“, „Newsweek“ bei kurdamas šių žurnalų viršelius. Taip pat iliustravo F. Fukuyamos, S. Rushdie ir M. Atwood bestselerius. R. Bartkus – ir 50 litų banknoto, šiuo metu esančio Lietuvos pinigų apyvartėje, autorius.

2012 11 10 Vilniuje, Keistuolių teatre, įvyko portugalų teatro „Jangada“ spektaklis – J. B. Moliere'o „Daktaras per prievartą“. „Jei ydos madingos, jos šlovinaš kaip dorybės“, – kadaiše ištarė garsusis prancūzų komedijos kūrėjas. Tai, be jokios abejonės, aktualu ir šiandien, o ar juokinga, ar graudu – kaip pažiūrėsi... Nors nuo pirmojo „Daktaro per prievartą“ pastatymo 1666 m., kai apsišaukėlį daktarą Sganarelį scenoje įkūnijo pats Moliere'as, nutekėjo daug vandens, argi personažai – neatpažįstami? Ne vienas įsimylėjęs sudžiūvo nuo meilės kančių, ne vienas tėvas bandė įbrukti dukterį pinigingam vyrui ir ne viena kerštinga moterėlė savo intrigomis visus apipainiojo ir iškankino.

2012 11 08 – 2012 11 11 Vilniuje vyko X Vilniaus Gospel muzikos festivalis. Šių metų festivalio klausytojai turėjo galimybę išgirsti Lietuvos bei užsienio gospel muzikos žvaigždes, įspūdingą dalyvių chorą ir nuostabias gospel giesmes. Dalyvavo gospel muzikos profesionalai iš Švedijos, JAV bei Lietuvos. Lietuvoje trečią kartą viešėjo gospel žvaigždė, profesionalus dainininkas, kompozitorius ir dirigentas iš JAV Jay T. Hairston, charizmatiškoji švedė Monika Tornquist, koncerte svečiams pritarė jaunas, perspektyvus choras iš Vilniaus „Be Music“, kurį jau spėjo pamėgti Vilniaus klausytojai (choro vadovė – Monika Marija Žalnerauskaitė).

2012 11 09 – 2012 11 10 Vilniuje vyko mados festivalis „Mados infekcija“. Kasmet jis suburia naujus talentus ir mados pasaulio profesionalus iš Lietuvos bei užsienio. „Mados infekcija“ nediktuoja madų. Ji teigia idėjinę laisvę, drąsiai laužo tradiciniams mados savaitėms būdingus stereotipus. Festivalio podiumas – atvira galimybė kiekvienam gabiam kūrėjui, festivalis atviras visiems besidomintiems: profesionalams, mėgėjams, kritikams, smalsiems žiūrovams. Tuo jis įdomus ir netikėtas svečiams iš užsienio, kur mados savaitės suvokiamos kaip elitinis renginys

2012 11 10 Vilniuje įvyko Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro (meno vadovas ir vyr. dirigentas Juozas Domarkas), kvietinio dirigento Vladimiro Landės (Rusija, JAV) ir pianistės Xiayin Wang (Kinija, JAV) koncertas. 1997 m. iš Kinijos į JAV persikėlusį pianistę 2000 m. buvo apdovanota New Yorko muzikos mokytojų asociacijos prizų „Certificate of Achievement“. Pianistei buvo suteikta galimybė skambinti rečitalį New Yorko „Weill Hall“, o 2002 m. ji laimėjo Manhattano muzikos mokyklos organizuotą Eisenburgo konkursą ir Roy'aus M. Rubinsteino apdovanojimą. Xiayin Wang Filharmonijos scenoje atliko ypač sudėtingą Maurice'o Ravelio *Koncertą fortepionui ir orkestrui G-dur*.

leškant prasmės

Atkelta iš 3 psl.

noriu, jog mane apsupty skirtingi balsai, kad leisiu tai balsų maišaciai pačiai susilipdyti. Nutariau informaciją rinkti mažais gabalėliais, nesistengti tuoj pat juose išvelgti kokią nors prasmę. Ištraukdavau sąsiuvinį ir greitiosiomis užrašydavau tai, ką girdėjau, tik vėliau mėginiau aiškintis tų užrašų prasmę. Neįmanoma be skausmo kalbėti apie holokaustą. Ne vienas pokalbis buvo sukrečiantis, kai reikėjo „kitam“ atsiverti. Tai buvo sunku, bet reikalinga.

Kalbate angliškai, su pasiaukojimu studijavote jidiš kalbą. Tačiau nekalbate ir neskaityte lietuviškai. O Lietuvoje ne visi kalba anglų ar jidiš kalbomis. Ar tai apsunkino Jūsų viešnagę Lietuvoje?

Tikrai, mano lietuviško žodyno lobyne yra vos tuzinas žodžių. Nemoku rusų, vokiečių nei hebrajų kalbų. Dirbau su vertėju pagalba. Mano ryšiai su tais pagalbininkais buvo labai įdomūs, ir knygoje apie tai taip pat rašau. Ypač įstrigo vienas įvykis. Su senyvo amžiaus lietuviu žurnalistu susitariau, kad jis man padės versti sovietų laikų laikraščių straipsnius, kuriuos užtikau Rokiškio muziejuje. Tam žurnalistui tie straipsniai buvo tokie atstumiantys, kad jis negalėjo prisiversti jų išversti. Vietoj to jis nuėjo į biblioteką ir rado kitų straipsnių, kurie aprašė įvykius savaip – taip, kad jis manė juos labiau atitinkančius teisybę. Šis įvykis prisidėjo prie mano bendro supratimo apie Lietuvą, todėl nutariau jį aprašyti savo knygoje. Kalbos barjerai yra realūs. Tačiau jei žmogus nori suprasti, ištiesti ranką virš barjero yra reikalinga, net kai tai yra išsūkis. Galų gale tai yra knygos „We Are Here“ esmė.

Ar sugrįžusi iš Lietuvos gailėtės, kad kažko nespėjote atlikti? Ar JAV radote šaltinių, reikalingų knygai užbaigti?

Turėjau toliau tirti savo šeimos paslaptį, kurią pasidalijo mano dėdė Will. Teko knistis JAV Holokausto muziejaus archyvuose. Žiūrėjau į pokario sovietų teismų bylas, skaičiau dėdės geto kalinių prisiminimus bei liudijimus. Nemanau, kad kada nors baigsiu savo protėvių žemės tyrinėjimus. Kas man svarbu – tai susigventi su praeitimi, pagarbiai pateikti klausimus ir vesti pokalbius. Šis darbas niekada nesibaigs. Klausiti, niekada nesitinkint, kad klausimai išseks – tai visą gyvenimą trunkantis uždavinys.

Ar manote, kad Jūsų susidomėjimas Lietuva neišblės ir toliau? Kokie ateities projektai?

Taip, tikrai manau, kad mano susidomėjimas Lietuva neišblės, kad tuo pačiu domėsiuos ir platesniais klausimais. Ar galime pagerbti savo skirtingus paveldus, palikę nuosalyje praeities baimes ir neapykantą? Ar galime vieni į kitus kreiptis kaip į bendrakeleivius, kurie turi moralinių pasirinkimų galią? Mačiau plakata žilniaus gatvėje, kuriamė parašyta: „Kas, jei ne Tu, kurs rytojaus Lietuvą? Būk socialiai aktyvus.“ Reikės visu mūsų pastangų, jei norime užtikrinti ateitį, kurią visi norime regėti.

Dėkoju už pokalbį.

Ellen Cassedy asmeninėje svetainėje galite rasti daugiau informacijos apie autore, šią knygą ir jos projektus: www.ellencassedy.com